

B O E K E N

Van oude en nieuwe
democratie

Dick Dolman bespreekt:
Hans Daalder, *Van oude en nieuwe
regenten*, Amsterdam: Bert Bakker,
1995.

Deze bundel is de vrucht van een dertigjarig hoogleraarschap in de wetenschap der politiek. Het tweede deel bevat leerstof voor studenten in verschillende faculteiten. Het geeft een schets van de ontwikkeling van ons parlementaire stelsel en de daarin functionerende politieke partijen. In deel I zijn, in de woorden van de schrijver, meer militante beschouwingen samengebracht. Het zijn de Leidse redes die Daalder met tussenpozen van tien jaren hield. Zij demonstreren zijn belezenheid en bezonnenheid maar ook zijn verwondering en wrevel. Zij illustreren tevens de veranderingen in het politieke en politicologische landschap.

Negentienvierenzestig ('Leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek'). Waar de kiezer geen mogelijkheid tot dwingende keuze heeft, blijft hij veelal in een lauwe stemming binnen het kader van zijn vertrouwde levensbeschouwelijke verband. Het beleid wordt gemaakt in het wisselend en weinig doorzichtig spel van compromissen tussen personen, partijleiders, bureaucraten en belangengroepen.

Negentienvierenzeventig ('Politici en politisering in Nederland'). De stabiliteit van het oude partijstelsel schiep ruimte tot het voeren van een rustige accommo-

datiepolitiek. Doordat politici vandaag hun eigen positie electoraal minder veilig weten en op de politieke markt winst verwachten van een dramatisch optreden, hebben velen de neiging overmatig te reageren op acties en incidenten.

Negentienvierentachtig ('De Nederlandse politiek en de Nieuwe Flinkheid'). Terwijl het plan van een progressieve concentratie, laat staan één progressieve volkspartij, vooreerst lijkt te zijn bezweken aan interne verdeeldheid en gezamenlijke machteloosheid, lijkt nu de coalitie van CDA en VVD een politiek van bewuste polarisatie te voeren. Men kon vraagtekens zetten bij het democratisch gehalte van een strak verzuilde samenleving. Men kon evenzeer argwaan koesteren tegen het drijven van vele politiseerders en polariseerders, die zich tot dragers van de democratie uitriepen maar hoogst elitair optraden. Dit alles is geen reden om nu geen kritische vraagtekens te zetten bij het richten van de politiek op technocratische daadkracht.

Negentienvierennegentig ('Van oude en nieuwe regenten, of: politiek als beroep'). Het condominium van overheid en particuliere sectoren staat sinds een aantal jaren onder druk van de wens de collectieve lasten terug te dringen. Ambt wordt markt, publieke plicht wijkt voor adviesop-rekening, het ambtelijk memo wordt vervangen door het externe onder een speciaal logo gepresenteerde rapport.

In het laatste opstel van de bundel gaat deze sceptische geest na wat van dertig jaren democra-



INHOUD

Daalder
De natie
'Ons Indië'

B O E K E N

tisering en modernisering is beklifd.

'De meest vergaande variant, als beleid in de jaren zestig en zeventig, ging ervan uit dat het mogelijk moest zijn staat en maatschappij zo in te richten dat iedereen gelijkelijk en onmiddellijk zeggenschap zou hebben in alle beslissingen die hem of haar zouden aangaan. Stromingen als deze bleken in de tijd vluchtig en vonden gewoonlijk een einde in conflicten en desillusie.

De conceptie van een duidelijk mandaat, waarbij politieke leiders het recht tot beslissen verwerven op basis van een expliciete kiezersopdracht kon beschouwd worden als ten minste een second best.

Voorstellen tot de directe keus van een minister-president zijn steeds stukgelopen. Het streven naar een eigen electoraal mandaat via een stembusakkoord mislukte door de duurzame afwezigheid van een eigen parlementaire meerderheid. De lotgevallen van exclusieve meerderheidscolleges in gemeenten bleken als gevolg van conflicten binnen en tussen progressieve partijen evenmin gelukkig.

Indien dan directe keuze van een minister-president of een kabinetsformateur niet realiseerbaar blijkt, blijft de mogelijkheid bestaan gekozen vertegenwoordigers zoveel mogelijk te binden aan een duidelijk kiezersmandaat, als omschreven in verkiezingsprogramma's. Maar een vast program en bindende mandaten zijn gezien de veranderlijkheid van politieke problemen nauwelijks een reëel richtsnoer. Indien democratie van voorwaardelijk

vertrouwen tot georganiseerd wantrouwen wordt, zijn conflicten onvermijdelijk.

De voorstellen van de Staatscommissie van Advies inzake de Relatie Kiezers-Partijvorming brachten het in het no nonsenselijke klimaat niet ver. Na de verkiezingen van 1989 werd opnieuw een poging tot staatkundige vernieuwing gedaan door een Bijzondere Commissie Vraagpunten. Wat er aan aanbevelingen kwam, had op de werkelijke politieke verhoudingen nauwelijks invloed.'

Openbaarheid

Ik heb dit alles met instemming geciteerd. Niettemin is het democratische gehalte van onze samenleving sinds 1964 wezenlijk verbeterd. Daalder noemt in dit verband nieuwe mogelijkheden voor inspraak en de eis van publieke verantwoording.

Wat de eerste betreft, kan men onderscheiden tussen bevoegdheden van individuele burgers, bijvoorbeeld in de ruimtelijke ordening, en die van gekozen vertegenwoordigers: in ondernemingen, het onderwijs, de gezondheidszorg enz. Daalder is hierover summier, wellicht vanwege een vooral staatkundige belangstelling.

Des te indrukwekkender is zijn opsomming met betrekking tot de verantwoordingsplicht. Met de Wet Openbaarheid van Bestuur is de toegang tot overheidsdocumenten substantieel toegenomen. Het overleg met bewindslieden in vaste kamercommissies nam sterk toe (vooral - zo voeg ik eraan toe - nadat deze vergaderingen in 1980 openbaar waren geworden). Het politiek

doodgewaande middel van parlementaire enquêtes bleek opnieuw levensvatbaar. De Algemene Rekenkamer zag haar taken sterk toenemen. De Nationale Ombudsman deed zijn intrede. De bevoegdheid van administratieve rechters werd sterk uitgebreid. In 1994 trad de Algemene Wet Bestuursrecht in werking.

Dit alles kon geschieden in een klimaat van toenemende sociale gelijkheid. Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg, luidt een oude volkswijsheid. Vandaag geldt die raad ook voor de politiek. In zijn oratie kon de jonge Daalder nog woedend betogen: 'In sommige kringen wordt nog steeds de overheid boven het gemene volk uitgetild, en de politiek tot staatswil vervormd. Zo werd ook de ideologische basis gelegd voor een drietal sociale verschijnselen die de afstand tussen burger en regeerder vergroten: de tendentie tot het hooghartig afwijzen van kritiek, de neiging tot geheimhouding en de onmiskenbare gewichtigdoenerij.'

Onze samenleving is opener en meer ontspannen geworden: ondanks het hooghartige gedrag van sommige burgemeesters, de geheimhouding van militaire rapporten en de gewichtigdoenerij van de hoedenparade op Prinsjesdag. Moge binnenkort regering en Staten-Generaal een nieuwe poging tot politisering beschoren zijn. De afgenomen economische gelijkheid geeft er alle reden toe.

DICK DOLMAN

is oud-voorzitter van de Tweede Kamer